

УДК 811.133.1'367

ЗАСОБИ ЕМФАТИЧНОГО ВІДОКРЕМЛЕННЯ В СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ: СЕГМЕНТОВАНІ Й РОЗЩЕПЛЕНІ ВИСЛОВЛЕННЯ

Медведєва Н. О.

Криворізький державний педагогічний університет

У статті розглядаються засоби емпатичного відокремлення в сучасній французькій мові, а саме: сегментовані й розщеплені висловлення. Основну увагу зосереджено на комплексному порівняльному аналізі цих синтаксичних конструкцій з метою визначення можливості їх взаємозаміни зі збереженням первинного смислу оригінального висловлення.

Ключові слова: сегментоване висловлення, розщеплене висловлення, синтаксичні й семантико-прагматичні особливості.

Медведєва Н. А. Средства эмпатического выделения в современном французском языке: сегментированные и расщепленные высказывания. В статье рассматриваются средства эмпатического выделения в современном французском языке, а именно: сегментированные и расщепленные высказывания. В работе проведен комплексный сравнительный анализ данных конструкций с целью определения возможности их взаимозамены с сохранением первичного смысла исходного высказывания.

Ключевые слова: сегментированное высказывание, расщепленное высказывание, синтаксические и семантико-прагматические особенности.

Miedvedieva N. O. Means of emphasis in modern French: segmented and cleft sentences. The present paper deals with such means of emphasis in modern French as segmented and cleft sentences. The paper focuses on the detailed comparative analysis of segmented and cleft constructions that includes the study of syntactic, semantic and pragmatic properties of mentioned syntactic constructions. The purpose of such analysis is to reveal the possibility of the syntactic constructions in question to replace each other with keeping the same meaning of the initial sentence.

Key words: segmented saying the split saying, syntactic and semantic-pragmatic peculiarities.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сталий порядок слів, чіткість і логічність структури французького висловлення зумовлює необхідність використання певних емпатичних засобів, які дали б змогу мовцеві відобразити найрізноманітніші емоційні стани не лише за допомогою лексичних і просодичних засобів, а й структурно, тобто реорганізувавши висловлення так, щоб надати логічного наголосу певному компонентові висловлення. Ця мета досягається за допомогою використання парцеляції, сегментації, відокремлення та розщеплення висловлення, об'єднаних поняттям «засоби емпатичного відокремлення» (*la mise en valeur, la mise en relief*), що становлять об'єкт роботи. У статті ми обмежимося аналізом двох типів конструкцій: сегментованого (*phrase segmentée* або *disloquée*) і розщепленого (*phrase clivée*) висловлень, синтаксичні й семантико-прагматичні особливості яких становлять предмет статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про незгасаючий інтерес до обраного предмета дослідження свідчать роботи таких науковців, як Ф. Гаде, П. ле Гофік, Д. Дені, Б. Комбет, К. Мюллер, О. Новакоська, Е. Пелле, які, у свою чергу, спираються на праці О. Андрієвської, Ш. Баллі, А. Васильєвої,

В. Вартбурга, В. Гака, С. Реферовської, П. Цумтора та ін. У своїх роботах лінгвісти, як правило, аналізують певний аспект (синтаксичний або семантико-прагматичний) сегментованих і розщеплених висловлень, не приділяючи достатньої уваги комплексному аналізу цих структур. Крім того, залишається не до кінця висвітленим прагматичне підґрунтя вибору між сегментованим і розщепленим висловленнями в загальному процесі каузації. У зв'язку з цим постає питання про тотожність прагматичного значення сегментованої й розщепленої конструкції, їх синонімічність із погляду смислу. Відповідь на це питання має суттєве значення не лише для суто лінгвістичних досліджень, а й у процесі навчання французької мови як іноземної та для перекладу з/на французьку з метою більш точної передачі відтінків значень оригінального тексту, що свідчить про актуальність обраної теми.

Мета роботи – визначити можливість взаємозаміни сегментованого та розщепленого висловлень зі збереженням первинного смислу висловлення. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

1) провести комплексний порівняльний аналіз сегментованого та розщепленого висловлень, тобто з урахуванням синтаксичних, семантичних і прагматичних особливостей кожної з конструкцій;

2) визначити об'єктивні передумови вибору сегментованої або розщепленої структури в загальному процесі каузації.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У статті висвітлено комплексний порівняльний аналіз сегментованого й розщепленого висловлень, теоретичним підґрунтям якого є лінгвістична теорія Г. Гійома й розроблена ним модель каузації висловлення. Сутність цього підходу полягає в розмежуванні мови, яка завжди наявна в нас на рівні потенції, і мовлення, що використовує мовні одиниці задля вираження думок мовця та характеризується одномоментністю. При цьому, на думку Г. Гійома, ці два рівні лінгвістичної реальності не існують ізольовано один від одного, а інтегруються в мовленнєвій діяльності. Як наслідок, висловлення – це результат взаємодії мови й мовлення, оскільки мовець використовує певні мовні «шаблони» та «кліше», які під час переходу від мови до мовлення зазнають певних трансформацій залежно від інтенції мовця в цей конкретний момент, чим пояснюється виникнення різноманітних синтаксичних конструкцій мовлення, зокрема сегментованих і розщеплених висловлень.

Така інтеграція мови й мовлення знаходить відображення в синтаксичній організації висловлення та підтверджує думку Г. Гійома про те, що будь-яка синтаксична конструкція може бути розглянута як сума вираження (expression) і виразності (expressivité), оскільки вираження – це звернення до усталеного аспекту, тобто мови, тоді як виразність відображає імпровізаційний аспект, який характеризує рівень мовлення [6, 87].

З урахуванням цього стає очевидним, що в процесі каузації реалізуються два основні принципи організації висловлення: синтаксичний, відповідно до якого висловлення чітко слідує за законом мови, і принцип актуального членування висловлення, завдяки якому мовець повідомляє інформацію в тому порядку, в якому вона з'являється у його свідомості, що становить імпровізаційний аспект. При цьому переважання одного з аспектів знаходить відображення в більшому або меншому рівні експресивності висловлення.

Обрані для аналізу синтаксичні конструкції характеризуються високим рівнем експресивності й в основі їх продукування превалює принцип актуального членування висловлення.

Зазначимо, що лінгвісти часто по-різному інтерпретують сегментоване й розщеплене висловлення. З метою уникнення двозначності в статті сегментоване висловлення визначається як тип висловлення, що характеризується бінарною структурою, одна з його частин (тема) перебуває в пре- або постпозиції щодо другої (реми), відокремлена від основного висловлення паузою та відтворена в ньому за допомогою прономінального субститути [1; 2; 5]: *“La petite Cléa, elle était bien gentille”* [1, 150]. *“Il a jeté un regard noir vers ma mère et m’a fait un clin d’oeil en m’affirmant qu’il se faisait un plaisir de me l’offrir, ce cerf-volant”* [ibid, 71].

Натомість під розщепленим висловленням розуміємо синтаксичну конструкцію, яка складається з основної частини, що починається вказівним займенником *ce/c’* у поєднанні з дієсловом *être* й містить відокремлений компонент, і з підрядного речення, яке вводиться за допомогою *que/qui* [12, 1]:

“Si tu n’aimes pas la couleur de cette écharpe, tant pis, tu ne pourras pas la changer; c’est moi qui te l’ai tricotée. Si elle est un peu de traviole, c’est normal, c’est la première fois que je tricote et la dernière aussi, j’ai eu horreur de ça” [1, 125].

Аналіз наукових джерел і корпусу прикладів свідчить, що спільною рисою досліджуваних синтаксичних конструкцій є відокремлення певного компонента з метою надання йому емпатичного наголосу, привернення уваги реципієнта до певної інформації. При цьому відокремлення реалізується шляхом використання двох протилежних процесів: тематизації й рематизації.

Сегментоване висловлення складається з двох основних компонентів: відокремленого сегмента, який становить тему висловлення, й основної частини висловлення – реми [1; 2; 5; 7; 9]: *“Et vous, qui vous a dit pour mon père?”* [1, 16]. Натомість у розщепленій конструкції науковці (К. Вікнер, М. Хобек Хаф), як правило, виділяють три основні компоненти: презентативний зворот (présentatif), рема (focus), усичене речення (phrase tronquée) [10, 3; 14]: *“C’est alors que nous nous engagions dans la rue du marché que je ressentis une impression de déjà-vu, j’aurais juré être venu ici auparavant”* [1, 134]. При цьому у відокремленій позиції опиняється рема висловлення, тоді як усичене речення репрезентує тематичну частину [10; 11; 15]. Як наслідок, у розщепленому висловленні саме рема виноситься на перший план і сприймається як найважливіша інформація [8; 13, 5]. Щодо усиченого речення Є. Реферовська та А. Васильєва називають його «thème retardé (запізнена тема)», яку додають із запізненням, щоб доповнити синтаксичну й семантичну структуру висловлення [7, 92].

Звернімо увагу, що відокремлений компонент сегментованого висловлення займає мобільну позицію, на основі чого науковці [1; 2; 3; 5; 7; 10] визначають два основні структурні типи сегментації: реприза, що становить препозицію сегмента: *“Toi, tu as meilleure mine qu’hier”* [1, 104], й антиципація, що передбачає постпозицію теми: *“Finalement je l’ai eu, mon bandage”* [ibid, 123].

Щодо відокремленого компонента розщепленого висловлення, то він завжди перебуває в ініціальній позиції, що зумовлено його відокремленням за допомогою звороту *c’est ... que/qui*: *“C’est là, devant un carré de pelouse fleurie, que ma vie a chaviré pour la seconde fois”* [1, 78].

Існує також певна відмінність із погляду морфолого-синтаксичного вираження відокремленого компонента. Так, сегментації піддаються передусім іменник (номінальна група) та займенник, інколи прикметник або інфінітив, що виконують синтаксично-корелятивну функцію підмета, додатка або іменної частини складеного іменного присудка. Такі обмеження зумовлені необхідністю вживання відповідного прономінального субститути, який забезпечує цілісність і повноту структури висловлення. Використання розщепленої конструкції таких обмежень не має, а тому дає змогу відокремити також обставинний додаток, виражений прислівником або номінальною групою: *C’était la première fois qu’on*

me racontait un incendie vu de l'intérieur et c'était sacrément impressionnant à imaginer [1, 40]. *Je ne voulais pas me moquer, c'est juste que ta réponse est un peu surprenante, voilà tout* [ibid, 10].

Зауважимо також те, що перевагою сегментованих висловлень є можливість одночасного відокремлення двох компонентів висловлення, тоді як у розщепленому висловленні відокремленню підлягає лише один компонент. Беручи до уваги цей факт, припускаємо, що сегментоване висловлення володіє більшим прагматичним потенціалом.

Ураховуючи все вищевикладене, можемо констатувати, що в разі сегментації відбувається тематизація відокремленого компонента. Причому надання емпатичного наголосу досягається не лише завдяки відокремленій позиції і статусу теми як найважливішого компонента висловлення, а також мобільній позиції й повтору теми всередині реми у формі прономінального субститути.

Натомість розщеплене висловлення становить рематизацію відокремленого компонента, і при цьому набуття цим компонентом емпатичного наголосу зумовлено саме структурно-синтаксичною організацією висловлення, оскільки рема, яка зазвичай займає фінальну позицію, виноситься на перший план. Крім того, у розщепленій конструкції відокремлення компонента висловлення реалізується за допомогою звороту *c'est ... que/qui*, який у цьому випадку позбавлений будь-якого самостійного семантичного наповнення й лише підсилює значення рематичного компонента. На підтвердження цієї думки свідчить той факт, що перша частина звороту *c'est* практично завжди залишається незмінною, тобто не узгоджується в особі, числі та часі з відокремленим компонентом (детально про узгодження див. у роботі [16] списку літератури).

Щодо вибору між *que* і *qui* науковці [11; 14; 15; 16] наголошують, що в разі відокремлення підмета або прямого додатка використовують відносні займенники *qui* (а) та *que* (б), відповідно, оскільки з граматичного боку їхня форма відповідає відокремленим компонентам [16, 172]:

а) *"Cléa a dessiné un grand point d'interrogation dans l'air. J'ai haussé les épaules et cette fois, c'est moi qui suis parti"* [1, 65]. *"C'est sa tristesse qui m'a guidé jusqu'à lui"* [ibid, 90];

б) *"Je n'ai pas été la petite fille dont mon père rêvait; de toute façon, c'est un fils qu'il voulait"* [ibid, 89]. *"Alors, c'est le meilleur pain au lait que j'aie jamais mangé, répondit-elle"* [ibid, 101].

У разі відокремлення іншого компонента висловлення підрядне речення вводиться сполучником *que*, яке не передає жодного значення [16, 172]: *"C'est dans ce petit village au bord de l'eau que j'ai rencontré Cléa"* [1, 62]. *"C'était la première fois que je la voyais vêtue autrement qu'en pantalon"* [ibid, 92].

Обов'язковим аспектом комплексного аналізу синтаксичної конструкції вважаємо прагматичний, який передбачає визначення інтенції мовця, іншими словами, яку мету переслідує мовець, обираючи ту чи іншу синтаксичну конструкцію, який смисл він укладає у своє висловлення.

Нагадаємо, що основна мета використання й сегментованого, і розщепленого висловлень – виокремлення суб'єктивно найважливішої інформації, однак інтерпретація цих конструкцій дещо відрізняється. Так, розщеплене висловлення, на думку науковців [11; 14; 15; 16], передбачає експліцитне або імпліцитне протиставлення за допомогою *c'est ... que/qui* відокремленого компонента, тобто реми, іншій частині висловлення (темі). Подібну точку зору висловлює К. Вікнер: «... якщо не можна побачити альтернативу, то використання розщепленої структури є неможливим» [10, 4]: *"Ce petit garçon ne m'a rien dit, c'est son ombre qui m'a confié de quoi il souffrait"* [1, 88]. *"Mais c'est la petite Cléa qui vous préoccupe, pas le marchand du bazar"* [ibid, 151].

При цьому науковець убачає не лише позитивне протиставлення, а й негативне, що ілюструє таким прикладом: *C'est Théophile qui aime Cunégonde*. Це висловлення передбачає існування не лише когось, хто любить Cunégonde, а й когось (одна особа або більше), хто її не любить [10, 4].

У випадку використання сегментованого висловлення з препозитивною темою, тобто репризи, також констатують протиставний відтінок, але в цьому випадку альтернатива має дещо інший характер. Порівняймо два висловлення, де перше є сегментованим, а друге – трансформацією першого в розщеплену структуру: *"Le samedi matin en question, pendant que les copains prenaient leur petit déjeuner devant la télévision, moi, je pris le chemin du collège"* [1, 9]. – ... *c'est moi qui pris le chemin du collège*. У сегментованому висловленні протиставляється ранок або діяльність головного героя та його шкільних товаришів. Використання розщепленої структури передає також протиставлення, але смисл висловлення змінюється: ми розуміємо, що існує хтось, хто пішов іншою дорогою. Подібний смисл передає сегментоване висловлення, тема якого супроводжується ізолянтами (*quant à, pour, en ce qui concerne, pour ce qui est de, pour ma (ta, sa) part*).

Повертаючись до відтінків значень розщепленого висловлення, можемо додати, що, на думку Г. Нольке [10, 4], розщепленому висловленню властивий відтінок припущення. Учений наводить такий приклад: *"Est-ce que c'est Paul qui a échoué?"*, який інтерпретує очікування (припущення) мовця, що лише одна людина провалила іспит [10, 4]. У випадку сегментації подібне значення відсутнє.

Спільним для розщепленого й сегментованого (тип репризи) висловлень є можливість сприяти розгортанню тексту (дискурсу), підкреслюючи зв'язок між попереднім і наступним висловленнями:

– *Tu m'écrirais une lettre?*

– *Une lettre? Quel genre de lettre? a répondu maman.*

– *Imagine que pendant que j'étais dans ton ventre tu aies voulu me dire que tu m'aimais, comment tu aurais fait puisqu'on ne pouvait pas encore se parler?*

[...] – *Et tu voudrais que je te l'écrive maintenant, cette lettre? ...* [1, 56].

"A la peur de la nuit a succédé celle de la solitude. Je n'aime pas dormir seul et pourtant c'est ainsi que je vis, dans un studio sous les toits d'un immeuble non loin de la faculté de médecine" [1, 76].

Додамо, що в разі використання сегментованої конструкції з постпозитивним сегментом, тобто антиципації, завжди наявний елемент оцінювання [3, 14]. Коли в сегмент виноситься особовий займенник, то подібно репризи антиципація зазвичай набуває додаткового відтінку зіставлення. Зауважимо, що постпозитивна тема не спроможна стимулювати увагу реципієнта, вона є доповненням або уточненням інформації після того, як комунікація закінчилась, або повторює вже відому інформацію [9, 57]: *“Je savais même pas qu’il existait, votre cahier”* [1, 40]. *“Les copains de classe riaient aux éclats pendant que je me dirigeais vers la porte. Ah, elle est belle la camaraderie!”* [ibid, 58]. Розщепленому висловленню подібні відтінки значень не властиві.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи вищенаведене, зазначимо, що розщеплене висловлення є більш логічним, оскільки має фіксовану структуру, тоді як сегментоване – більш непередбачуваним, незапланованим і вільним. Як наслідок, сегментоване

висловлення, на нашу думку, є більш експресивним і характеризується більшим різноманіттям відтінків значень. На користь цього свідчить висловлення В. Гака, який вважає, що «різниця між розщепленим і сегментованим висловленнями полягає в стилістичному аспекті: перше підкреслює член речення в логічному плані, а друге – в афективному» [4, 53]. Вибір однієї з проаналізованих синтаксичних конструкцій залежить від особливостей відтінку протиставлення, кількості й морфолого-синтаксичного вираження відокремлених компонентів, оскільки сегментоване й розщеплене висловлення різняться не лише формальною структурою, а й семантико-прагматичною характеристикою. З огляду на це доходимо висновку, що вважати взаємозамінними сегментоване й розщеплене висловлення недоцільно. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в дослідженні варіантів комбінування сегментованої й розщепленої структури в межах як одного висловлення, так і фрагменту дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андриевская А. А. Синтаксис современного французского языка / А. А. Андриевская. – К. : Вища школа, 1973. – 204 с.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Изд. иностр. литер., 1955. – 416 с.
3. Васильева А. К. О смысловых особенностях расчлененного предложения / А. К. Васильева // Современный французский язык. Ученые записки. – Ленинград, 1959. – Т. 212. – С. 5–19.
4. Гак В. Г. Коммуникативные трансформации и системность средств логического выделения во французском языке / В. Г. Гак // Научные доклады высшей школы. Серия «Филолог. науки». – 1975. – № 5. – С. 49–59.
5. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка / В. Г. Гак. – М. : Добросвет, 2000. – 832 с.
6. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики / Г. Гийом ; общ. ред., послесл. и коммент. Л. М. Скредлиной. – М. : Прогресс, 1992. – 224 с.
7. Реферовская Е. А. Теоретическая грамматика французского языка / Е. А. Реферовская, А. К. Васильева. – 2-е изд. – М. : Просвещение, 1983. – Ч. 2 : Синтаксис простого и сложного предложений (на фр. яз.) : [учебник по курсу теорет. грамматики фр. яз. для студентов ин-тов и фак. иностр. яз.]. – 1983. – 334 с.
8. Denis D. Grammaire du français / D. Denis, A. Sancier-Chateau. – Paris : Librairie Générale Française, 1994. – 545 p.
9. Goffic le P. Grammaire de la phrase française / P. le Goffic. – Paris : Hachette, 1993. – 592 p.
10. Hobæk Haff M. La construction clivée en “c’est...que/qui” – étude contrastive français/norvégien / M. Hobæk Haff // Reports of the project Languages in Contrast. – 2005. – № 35. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.hf.uio.no/ilos/forskning/prosjekter/sprik/pdf/mhh/Report-35.pdf>.
11. Muller C. Clivées, coréférence et relativation / C. Muller // G. Kleiber & N. Le Querler : Traits d’union, Presses Universitaires de Caen. – 2002. – P. 17–32. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.claude-muller-linguiste.fr/wp-content/uploads/2012/09/clivées-coréférence-et-relativation.pdf>.
12. Muller C. Naissance et évolution des constructions clivées en “c’est...que...” : de la focalisation sur l’objet concret à la focalisation fonctionnelle / C. Muller // La cognition dans le temps. Etudes cognitives dans le champ historique des langues et des textes. – 2003. – P. 101–120. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.claude-muller-linguiste.fr/wp-content/uploads/2012/09/NaissanceClivées.pdf>.
13. Nowakowska A. Problématique de la phrase clivée dans une approche plurilingue / A. Nowakowska [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.marges-linguistiques.com-M.L.M.S. éditeur-13250 Saint-Chamas>.
14. Nowakowska A. Syntaxe, textualité et dialogisme: clivage, passif, si z c’est y / A. Nowakowska // Cahiers de praxématique. – 2004. – № 43. – P. 25–56.
15. Stopper R. La structure informationnelle de la phrase clivée en français et ses équivalents en allemand: Mémoire de master / R. Stopper. – Lund University, 2015. – 75 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=5367270&fileId=5367290>.
16. Wartburg W. Précis de syntaxe du français contemporain / W. von Wartburg, Zumthor. – Berne : Éditions Francke, 1973. – 400 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Levy M. Le voleur d’ombres / M. Levy. – Paris : Éditions Robert Laffont, 2010. – 186 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://partagora.com/k-l-chaouch/romans-en-pdf-et-epub-33985/levymarc-le-voleur-dombres-andro,20924.pdf>.